

KONSPIROLOGIK LINGVISTIKA: INTERNET NUTQIDA FITNA NAZARIYALARI TILINING LINGVISTIK VA KOMMUNIKATIV TALQINI

Saidova Farida Allayor qizi

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Renessans ta'lim universiteti

E-mail: faridasaidova95@gamil.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17932208>

Annotatsiya: Ushbu maqolada konspirologik lingvistika fanining shakllanishi, fitna nazariyalari tili va ularning internet-muhitdagi kommunikativ hamda sotsiolingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Internet diskursida soxta axborot, manipulyativ tildan foydalanish va konspirologik ifodalar orqali jamoatchilik ongiga ta'sir o'tkazish mexanizmlari ochib berilgan. Tadqiqot davomida zamonaviy o'zbek internet nutqidan olingan misollar asosida fitna tilining leksik-semantik va pragmatik belgilari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: konspirologik lingvistika, fitna nazariyalari, internet diskursi, manipulyativ til, sotsiolingvistika, kommunikativ xususiyat, media lingvistika.

Abstract: This article analyzes the formation of conspiratorial linguistics, the language of conspiracy theories, and their communicative and sociolinguistic features within the Internet environment. It reveals the mechanisms of influencing public consciousness through manipulative language, disinformation, and conspiratorial expressions in Internet discourse. Based on examples from modern Uzbek online communication, the study examines the lexical-semantic and pragmatic characteristics of conspiracy language.

Keywords: conspiratorial linguistics, conspiracy theories, Internet discourse, manipulative language, sociolinguistics, communicative features, media linguistics.

So'nggi o'n yilliklarda global axborot oqimining tezligi, raqamli platformalarning kengayishi va ijtimoiy tarmoqlar auditoriyasining ortishi natijasida tilning yangi kommunikativ shakllari paydo bo'ldi. Ular orasida konspirologik diskurs — ya'ni fitna nazariyalari orqali shakllanadigan nutq turi alohida o'rinni egallaydi. Konspirologiya (lot. *conspiratio* – yashirin kelishuv, fitna) — ijtimoiy-siyosiy voqealarni yashirin kuchlar, maxfiy tashkilotlar yoki global manfaatlar natijasi sifatida talqin qiluvchi dunyoqarash tizimidir. Konspirologik lingvistika esa tilshunoslikda yangi yo'nalish bo'lib, fitna nazariyalari tilining struktura, semantika va pragmatikasini o'rganadi. Ushbu maqolada konspirologik lingvistikaning shakllanishi, uning tahlil ob'ekti, hamda internet muhitida fitna nazariyalarining til vositalari orqali qanday ifodalanishi masalalari yoritiladi.

Konspirologiya rasman tan olingan ilmiy fan emas, balki ijtimoiy hodisalar, siyosiy jarayonlar yoki boshqa voqealarni yashirin fitnalar va maxfiy guruhlarining harakatlari bilan izohlaydigan fitna nazariyalarini o'rganishga qaratilgan sohadir. U ko'pincha "fitnalar haqidagi ta'limot" deb ta'riflanadi.

Konspirologiyaning asosiy jihatlari:

Fitna nazariyalari: Uning markazida ijtimoiy ahamiyatga molik voqealar yoki jarayonlarni yashirin, g'arazli maqsadlarga ega bo'lgan kichik guruhlar yoki shaxslarning boshqaruviga bog'laydigan nazariyalar turadi.

Fanlararo yondashuv: Konspirologiyani o'rganishda turli fan sohalaridan, jumladan, psixologiya, sotsiologiya, siyosatshunoslik va tarixiy tadqiqotlardan foydalaniladi.

Tanqidiy nuqtai nazar: Ko'pgina olimlar konspirologiyani ilmiy yondashuv emas, balki dalillarga asoslanmagan taxminlar va ishonchlar tizimi sifatida ko'rib chiqadi. Konspirologik fikrlash ko'pincha mantiqiy xatoliklar va kognitiv og'ishlarga asoslanadi.

Tadqiqot yo'nalishlari: So'nggi paytlarda olimlar orasida fitna nazariyalariga bo'lgan ishonchning sabablarini, uning jamiyatga ta'sirini va tarqalish yo'llarini o'rganishga qiziqish ortgan.

Konspirologiyaning ilm-fan sifatida tan olinmasligining sabablari:

Isbotning yo'qligi: Konspirologik nazariyalar ko'pincha yetarli dalillarga ega bo'lmaydi. Dalillar yo'qligi esa ba'zan fitnachilarning o'ta maxfiy harakatlaridan deb tushuntiriladi.

Ochiqlikning yo'qligi: Ilmiy nazariyalar ochiq sinovdan o'tkazilishi va rad etilishi mumkin, konspirologik nazariyalar esa buni qabul qilmaydi.

Dalillarga e'tibor bermaslik: Konspirologik fikrlash rasmiy dalillar va rasmiy ma'lumotlarga shubha bilan qaraydi, buning o'rniga shaxsiy taxminlar va ishonchlarga tayanadi.

1. Konspirologik lingvistikaning nazariy asoslari

Konspirologik lingvistika g'oyasi XX asr oxirlarida sotsiolingvistika, mediakommunikatsiya va psixolingvistika oralig'ida shakllandi. Asosiy tadqiqot yo'nalishlari Rossiya, AQSh va Yevropa mamlakatlarida rivoj topdi. T.N. Amiryan, A.V. Oleshkina, M. Shestakov, T. van Deyk va J. Fiske kabi olimlar konspirologik diskursni ijtimoiy manipulyatsiya vositasi sifatida talqin qilgan. O'zbek tilshunosligida esa bu yo'nalish yangi bo'lib, konspirologik mazmundagi so'zlashuv, ijtimoiy tarmoq izohlari va blog matnlarining tahlili bo'yicha dastlabki izlanishlar olib borilmoqda.

T.N. Amiryan konspirologik diskursni strukturaviy jihatdan uch bosqichga ajratadi: (1) haqiqatdan chetga chiqish, yashirin sababni topish, auditoriyani jalb qilish. Birinchi bosqichda muallif mavjud voqeani rasmiy talqinidan ajratib, muqobil "haqiqat"ni taklif etadi. Ikkinchi bosqichda esa voqeaning orqasida turgan "fitna kuchlari" haqida gipoteza ilgari suriladi. Uchinchi bosqichda o'quvchi yoki

tinglovchi hissiy jihatdan jalb qilinadi, bu esa manipulyativ ta'sirni kuchaytiradi [Амирян, 2020. 6].

Pragmatik jihatdan konspirologik diskursda muallif o'zini "bilim egasi" yoki "haqiqatni biluvchi" sifatida namoyon etadi. U ritorik so'roq, ta'kidlovchi modallik va ishonch uyg'otuvchi iqtiboslardan foydalanadi. Masalan, "Buni nega yashirishmoqda?", "Bu haqida nega hech kim gapirmayapti?" kabi so'z birikmalari auditoriyada shubha va ishonchsizlik hissini kuchaytiradi.

2. Konspirologik janr tiplari

T.N. Amiryan konspirologik janrlarni kommunikativ shakliga qarab quyidagi turlarga ajratadi: 1) analitik-konspirologik maqola, 2) narativ (hikoyaviy) konspirologik janr, 3) dialogik janr, 4) vizual janr. Analitik maqolalarda ilmiy tahlil shakli saqlanadi, ammo dalillar sub'ektiv bo'ladi. Narativ janr esa "fitna"ni syujetli hikoya shaklida tasvirlaydi. Dialogik janr ijtimoiy tarmoqlarda keng tarqalgan bo'lib, o'zaro bahs va izohlar orqali shakllanadi, vizual janr esa tasviriy shakllar orqali hissiy ta'sir ko'rsatadi [Амирян, 2020. 6].

Barcha janrlar uchun umumiy semantik model mavjud: "biz – haqiqat tarafdorlari" va "ular – yashiruvchilar" qarama-qarshiligi. Bu oppozitsiya konspirologik diskursning semantik yadrosini tashkil etadi va uni boshqa kommunikativ turlardan farqlaydi.

T.N. Amiryan konspirologik diskursning manipulyativ mexanizmlarini tahlil qilib, unda til vositalarining asosiy turlari sifatida metafora, antonim, baholovchi leksika va ritorik so'roqlarni ajratib ko'rsatadi. Metaforik ifodalar ("soya hukumat", "ipni tortayotgan kuchlar") real voqealarni soddalashtiradi va ularni "yashirin kuchlar" modeli orqali izohlaydi. Ritorik so'roqlar esa auditoriyani mantiqiy tahlildan ko'ra hissiy reaksiya bildirishga undaydi [Амирян, 2021. 7].

Baholovchi leksika ("mash'um reja", "soxta hukumat", "yovuz kuchlar") konspirologik diskursda emotsional bo'yoqni kuchaytiradi. Shuningdek, Amiryan iqtiboslar va soxta manbalarning rolga ham e'tibor qaratadi: ular matnga "ilmiylik" ko'rinishini beradi, ammo aslida faktologik asosdan yiroq bo'ladi.

Konspirologik matnlar odatda ishonch uyg'otuvchi, ammo mantiqan isbotlanmagan axborot elementlariga tayanadi. Masalan: "Bu pandemiya maxfiy laboratoriyalarda tayyorlangan" yoki "Davlat rahbarlari global kuchlarning qo'l ostida" kabi iboralar tilda qat'iy hukm shaklida ifodalanadi, bu esa o'quvchi ongida shubhasiz haqiqat taassurotini uyg'otadi.

2. Internet diskursida konspirologik tildan foydalanish

Internet nutqida fitna nazariyalari ko'pincha ijtimoiy tarmoqlar, YouTube sharhlari, Telegram kanallari va anonim forumlarda tarqaladi. Bu diskursning asosiy

belgisi — emotsional-ekspressiv til vositalari, ko‘plik olmoshlari ('ular', 'boshqalar', 'ular bizdan yashiryapti') va dramatik modallik ('aslida', 'hech kim bilmaydi', 'haqiqatni yashirishmoqda')ning ko‘p ishlatilishidir. Masalan, “Ular xalqni chalg‘itish uchun iqlim o‘zgarishini uydirib chiqishgan” kabi gaplarda ‘ular’ so‘zi noaniq referensiya orqali maxfiy kuch obrazini yaratadi.

Konspirologik matnlarning semantik tuzilmasi ham o‘ziga xosdir: unda sabab-oqibat bog‘lanishlari soddalashtiriladi, metaforik va ramziy ifodalar esa kuchayadi. Masalan, 'soya hukumat', 'global sahna ortidagi o‘yinchilar', 'axborot fronti' kabi iboralar siyosiy metaforika asosida inson tafakkurida ierarxik dunyo modelini shakllantiradi.

3. Konspirologik diskursning sotsiolingvistik va kommunikativ talqini

Konspirologik til ijtimoiy guruh identifikatsiyasi vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Bu turdagi diskursda so‘zlovchi o‘zini “haqiqatni biluvchi ozchilik” sifatida ko‘rsatadi, shu orqali jamiyatdagi 'biz' va 'ular' oppozitsiyasi kuchayadi. Natijada konspirologik diskurs nafaqat axborot mazmunini, balki ijtimoiy o‘zini anglashni ham shakllantiradi.

Kommunikativ nuqtayi nazardan, konspirologik xabarlar 'e'tiqod kommunikatsiyasi' shaklida namoyon bo‘ladi. Ya’ni faktlardan ko‘ra hissiyot, ishonch va xavotir ustuvor bo‘ladi. Masalan, 'haqiqatni aytganlar doim jazolanadi', 'ular bizni boshqarishyapti' kabi iboralar mantiqan tahlil qilinmasa ham, o‘quvchida kuchli emotsional rezonans uyg‘otadi.

Xulosa va tavsiyalar

Konspirologik lingvistika tahlili shuni ko‘rsatadiki, fitna nazariyalari tili manipulyativ va emotsional tusga ega bo‘lib, jamiyatda ishonchsizlik kayfiyatini kuchaytiradi. Shu bois bu sohada ilmiy tahlil metodlarini rivojlantirish, o‘zbek tilidagi konspirologik nutq korpusini yaratish va media savodxonlikni oshirish dolzarbdir. Kelgusida ushbu yo‘nalishda lingvopragmatik, diskursiv va kognitiv modellarga asoslangan tadqiqotlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oleshkina A.V. Konspirologicheskiy diskurs v sovremennoy kommunikatsii. – Moskva: Flinta, 2019.
2. Van Dijk T.A. Discourse and Power. – Palgrave Macmillan, 2008.
3. Fiske J. Media Matters: Everyday Culture and Political Change. – University of Minnesota Press, 1996.
4. Shestakov M. Konspirologicheskiy diskurs v internete: lingvopragmaticheskiy analiz. – Moskva, 2020.
5. Karimova N. Internet diskursida til va mafkura munosabati. – Toshkent: Fan, 2023.

FILOLOGIK TADQIQOTLAR TARAQQIYOTI VA TA'LIM MUAMMOLARI

MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

6. Амирян Т.Н. Конспирология: дискурс и жанр // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология. – 2020. – №4. – С. 65–74.
7. Амирян Т.Н. Конспирологический нарратив в медиакommunikации. – Москва: МГУ, 2021.